

WEKERLEI FÜGGŐFOLYÓSÓINK, KOVÁCSOLTVAS KORLÁTJAINK

Olyan szerkezetekről, építészeti részletekről írok, melyek ugyan csak az emeletes házak sajátjai (ott sem mindegyiké), mégis legalább a wekerlei tulajdonosok fele találkozik velük nap mint nap. A telepen 278 db 6-8-12 lakásos emeletes társasház és 750 db 2-4 lakásos földszintes társasház épült az eredeti elképzelések, típustervek alapján. És természetesen a Kós Károly teret övező 15 db kétemeletes házban is hasonló szerkezetek vannak. Így közel azonos számú otthon található mindkét fő csoportban. De talán minden wekerleit, függetlenül attól, hogy milyen házban él – hiszen épített örökségünk mindannyiunk közös kincse – , egyformán büszkeséggel tölt el az a tény, hogy házaink tervezői, építői még egy ilyen funkcionális, az utcáról nem is igen látható szerkezet esetében sem mondtak le a díszítő szándék, a műves megformálás igényéről!

Jelen cikkben a terjedelem miatt csak a munkásházakban található folyosókról, korlátokról szólok részletesen, a főteret övező egyedi épületek és a Nagykovácsi út – Határ út sarkán 1926-27-ben felépült A; B; C jelű házak megérnek egy külön értekezést.

Lássuk mi mindent tudhatunk ezekről a szerkezetekről, mely típusjelzésű házakban találkozhatunk velük!

Az emeletes típusházakban a felső szintű lakásokat egy közös lépcsőházban elhelyezett lépcsőn tudjuk megközelíteni. (Ezek fajtáiról, szerkezetükről, korlátjaikról legközelebbi lapszámunkban olvashatnak majd.)

A 6 lakásos házakban ezek a lépcsőházak hol az épület szimmetriatengelyében helyezkednek el (Fi.III.; L.III.; P.VI.; Wä.III. típusok), hol aszimmetrikusan, a főtömegbe integráltan (B.III.; F.VIII.; F.X.; Sz.A.; T.II. típusok), vagy az épület valamelyik széléhez csatlakozva, önálló tömegben (A.K.V.; K.S.I. típusok).

A 8 lakásos (F.IX.; P.V.; P.V.a és P.V.b típusok) és a 12 lakásos (A.K.IV.; P.IV.; S.É.IV.; S.É.V. típusok) házak esetében a lépcsőházak mindig az épületek szimmetriatengelyében vannak. Ennek megfelelően a legtöbb lakás bejárata a lépcsőházból nyíló függőfolyosókról érhető el, kivéve Lechner Loránd III. számú és Bierbauer István III. számú típusépületeit, melyekben a lakások közvetlenül a zárt lépcsőházból nyílnak. Bierbauer épületénél azonban ennek ellenére van egy kis függőfolyosó-szakasz. (1. kép)

Az oka, hogy ebben az egy emeletes épülettípusban eredetileg nem volt wc a lakásokban, hanem szintenként egy-egy közös helyiségben volt 3-3 wc. Ezeket az emeleti lakók a folyosón keresztül közelíthették meg.

Olyan 6 lakásos épületek is vannak, melyekben 2 (Fi.III.; K.S.I.; P.VI.; Sz.A.; Wä.III.) vagy csak 1 (T.II.) lakás nyílik csak a függőfolyosóról, a maradék közvetlenül a lépcsőházból. Ezeknél az épületeknél rendszerint nagyon rövid a nyitott folyosószakasz, például Palóczy Antal VI. számú épületénél épp csak egy kis kilépő erkély ékelődik az utcai és udvari épülettömegek közé. (2. kép) Egyetlen típusházunk, melynek eredeti tervezőjét a mai napig nem sikerült azonosítanunk az Sz.A. jelű, melyből kettő épült fel a telepen. Itt egy nagy méretű terasz van a saroképület belső sarkában, innen közelíthető meg 2 lakás. És akad még egy kakukktójtás, Fleischl Róbert X. számú épülete. Itt a lakások egy fedett-nyitott, tornácszerű közlekedőről nyílnak, mely az épület tömegének szerves része. Ennek falazott mellvédje és jellegzetes, szegmens-, kosár- és félköríves bolthajtásai vannak. (3. kép)

A függőfolyosók szerkezete – az emeletes házak közbenső födémszerkezetéhez igazodóan – a belső udvari főfalba konzolosan befogott melegen hengerelt I acélszelvényekből és közöttük készített vasbeton lemezekből áll. Alulról felülete síkra vakolt, felülről valamilyen cementlapburkolattal vagy cementsimítással készült. Néhány épületnél az acél konzolok teljes magasságukkal látszódnak, alulról támasztják alá a vasbeton lemezt. (4.kép)

Hosszoldalán a peremet U acél gerenda zárja le, melyhez csavarozással rögzítették a kovácsoltvas korlátokat. A korlátok 2x2 cm-es keresztmetszetű tartóoszlopokból, közöttük 1x1 cm keresztmetszetű pálcákból, és az ezeket 2 vagy 3 sorban összefogó 2 cm széles laposacél hevederekből épülnek fel. A hevederek az oszlopokhoz szegecseléssel kapcsolódnak. A fogódzó szintén 2 és 3 cm széles laposacélból kovácsolt. A mintázatot a pálcák és hevederek közé szerelt – kovácsoltvas bilincsekkel rögzített – egyedileg hajlított, csavart, kovácsolt elemekkel alakították ki.

A korlát összképét alapvetően meghatározza a tartóoszlopok rendje, mivel ezek adnak egy alapritmust. Egyes fajtáknál a tartóoszlopok kettőzése az alapmotívumok sorát megszakítja vagy éppen annak középpontját jelöli ki, másoknál az egyenletes kiosztással egy folyamatos sorminta alakul ki, melyben csak az oszlop és pálcá közötti méretkülönbségből, a heveder apró síkváltásából érezzük a hierarchikus rendet.

A típusépületeket vizsgálva alapvetően 4 különféle mintázatú a korlátípust találhatunk. A leggeometrikusabb, csak egyenes vasakkal mintázott korlát az Árkay Aladár – Kallina Géza tervezőpáros IV. és V. számú típusépületeiben található. (5. kép) Itt a kettőzött tartóoszlopok egyben a mintázat középpontjai. Palóczy Antal emeletes típusházainál a megkettőzött tartóoszlopok közé egy alul-felül félköríves záródású pálcáelem kerül mint főmotívum. A 2x4 db elemből álló "mezők" sormintáját a fogódzó alatti kovácsolt karikák, a tartóoszlopok melletti csavart pálcák és a korlát alsó két hevedere közé rögzített egyenes darabokból álló sűrítés adják. (6. kép)

Alapvetően ez a korlátípus található Fiala Géza III. sz. típusépületeinek rövid, íves záródású folyosóin is, egy apró módosítással. Itt nemcsak a lábazati részre korlátozódik a pálcák sűrítése, azok egészen a karikasorig nyúlnak fel. (7. kép) Schodits Lajos és Éberling Béla wekerlei házai sok tekintetben egyediek a típusok között (loggiák, boglyaíves boltozatok, egyszárnyú ablakok, stb.), korlátjaik is különlegesek a IV. és V. számú épületeikben.

Az egyenletes ritmusú pálcasorban a fogódzó alatt két különböző átmérőjű, nem koncentrikus karika van, melyből egy hullámzó, hajlított pálcá nyúlik le az alsó hevedersor alá, ott egy apró karikában végződve. (8. kép) A minta jellegzetes szecessziós díszítőmotívumokból áll, ebben az apró részletben is tökéletesen megmutatva a kort, melyben született.

Érdekeség, hogy ugyanezzel a korlátípussal szerelték fel a Wälder Gyula tervezte III. számú típusépület rövid kis folyosószakaszait is. A negyedik korlátípus, mely a többi, eddig nem említett tervező típusépületeiben lelhető fel, az egyenletes ritmusú pálcák közé – melyből minden nyolcadik tartóoszlop –, a fogódzó alá szívecske mintát formázó íves elemek kerültek. De tekinthetjük ezeket virágoknak is, mivel az alsó hevedersor alatt elhelyezett hajlított elemek mintha leveleket formáznának. (9. kép)

Az Sz.A. jelzésű épület az alkalmazott korlát mintázata szempontjából is unikális, épp ezért nem is számoltam bele az alaptípusokba. Formálása már az art deco stílust előlegezi meg, de akár mondhatnánk azt is, hogy nagyon is mai, modern. (10. kép) Páros tartóoszlopai között egy függőleges pálcá van, míg a mezőben vízszintes rudak jelennek meg.

Fentiekből kiolvasható, hogy egy-egy korlátfajta kötődik ugyan egy-egy tervezőhöz, de nem kizárólagosan, másikat viszont mint közös kincset több építész házában is használtak az építők. Nincs arra bizonyíték, hogy a korlátokat maguk az építészek tervezték volna, valószínűbb, hogy mint az ablakok esetében, itt is egy mintakollekciót állítottak össze, abból válogattak. Ehhez az alapot a kor magas színvonalon működő magyar kovácsiparának termékei biztosították. Persze lehetnek a bemutatott rendszerből kilógó esetek is, de tudjuk a kivételek a szabályt erősítik. Például az Almavirág téren és közvetlen környezetében álló Palóczy házakban eltérnek a minták, de két VI. számú

típusépületben még a kis kilépő helyett is az Fi.III. jelű épületnél alkalmazott íves záródású nagy erkély valósult meg. (11. kép)

Kérem is a tisztelt olvasókat, ha a házukban a leírtakhoz képest eltérő motívumokat, megoldásokat találnak, jelezzék ezt a szerkesztőség címére. Szívesen elmegyek megnézni, megörökíteni, hogy minél több értékünk legyen dokumentálva.

Végezetül pár mondat a függőfolyosók és kovácsoltvas korlátok jellemző hibáiról, javítási lehetőségükről.

Igaz, hogy a folyosók fölé kinyúlik a házak teteje – legalább 1 méter széles eresz van minden háznál –, de ez inkább csak a folyosóra nyíló helyiségeket árnyékolja, a haza igyekvőket óvja valamelyest az esőtől, a szerkezetet az időjárás nagymértékben igénybeveszi. A konzolos lemezt veri az eső (néha a túlzásba vitt takarítás egy-egy kiadósabb felmosás kapcsán), esetleg napokig áll rajta a hó, és mivel az eredeti burkolatok nem voltak vízhatlanok, a nedvesség a vasbetonba is beszivároghat. A felületen lefolyó víz pedig az U acél peremgerendát nedvesíti, lefolyik homlokfelületén, s az eredeti kialakításból hiányzó cseppentő miatt a víz a lemez alsó felületére is bejut, a vakolatot áztatja.

Télen a szerkezet rettentően át tud húlni, és a nedves szerkezetek átfagyva természetesen el kezdenek repedezni (hullani kezd a vakolat a folyosó aljáról). Innentől a folyamat öngerjesztővé válik, hiszen a növekvő repedéseken egyre több víz tud bejutni. A melegen hengerelt szelvények, a kovácsoltvas korlát is hajlamos a rozsdásodásra, és persze a vasbeton lemezek belső vasai is. Ha a korrózió elér egy kritikus értéket – megeszi a rozsdá a vasat –, akkor kezdődnek a komolyabb bajok, tartószerkezeti szerepét már nem képes ellátni a konzol, a fődémrészletek meglazulnak, elvékonyodnak esetleg eltörnek, a korlát veszélyesen mozogni kezd, stb.

Legtöbb épületünk már több mint 100 éves, így sajnos sok házközösség kellett, hogy már szembenézzen a függőfolyosó felújítással. Itt is igaz az, hogy azok a szerkezetek, melyeket rendszeresen gondoztak jobban állják a sarat (korlátok, acélszerkezetek letisztítása, rozsdagátló alapozása, újrafestése, a repedések haladéktalan javítása – a Wekerletelepi Gondnokság idejében ez megoldott volt), de azért be kell ismerni, 100 év még ezeknek a jól megépített szerkezeteknek is nagy idő!

A statikailag meggyengült szerkezetek esetében statikus és építész tervező bevonásával kell diagnosztizálni a romlás mértékét, a szükséges beavatkozást meghatározni, és ha kell, engedélyeztetni a függőfolyosók teljes felújítását. Ilyenkor gyakorlatilag mindent el kell bontani és új anyagokból kell újraépíteni. A konzolos gerendák helyett újakat kell befogni a tartófalakba vésett fészkekbe, és új vasbeton lemez is készítenőd.

A lemezt felülről kenhető vízszigeteléssel kell megvédeni az új burkolat alatt, melyet csak fagyálló lapokból megfelelően fagyálló ragasztóval és fugázó anyaggal szabad lerakni. Figyelni kell a peremnél a megfelelő cseppentő kiképzésére is. Ha már egy közösség ilyen nagy munkára kényszerül, célszerű a folyosót az eredeténél legalább 10 cm-rel szélesebbre építeni, hogy egy későbbi utólagos hőszigetelés elvégzése után is megfelelő szélességű folyosó álljon rendelkezésre. Erre minden bizonnyal minden típusépületnél meg van a lehetőség. Az eredeti kovácsolt vas korlátok azonban megmenthetők és felújítás után visszaszerelhetők az új függőfolyosó szélére!

A rozsdá és az évtizedek során rákerült festékrétegek miatt valószínűleg lecsavarozni nem, csak levágni tudjuk helyükről a korlátokat. Érdemes az elemeket a szintiszta szerkezetig letisztítani (drótkefe, esetleg festékoldó kemikáliák) és előlről kezdve a folyamatot ismét lealapozni és lefesteni a szakma szabályai szerint. Sajnos a leírt munkák nagy terhet rónak a tulajdonosi közösségre, mind anyagilag,

mind az építkezés idején a használat során. A munkát csak felkészült, referenciákkal rendelkező szakkivitelezővel érdemes megcsináltatni, aki garanciát is vállal munkájára!

Jó lenne az ilyen típusú beavatkozásokhoz is támogatási forrást lelteni a kerületi vagy fővárosi önkormányzatnál! Emlékeim szerint Kispestnek korábban voltak pályázatai, amelyek ezt a célt szolgálták. Remélhetőleg a jövőben is találkozhatunk majd velük.

Nagy Attila

Az írás a Wekerle újság 2015/3 számában megjelent eredeti cikk szerkesztett, frissített változata.